

С.Ә. Қалқабәева* , Л.А. Алмас , Т.М. Көпбаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: sk.61@mail.ru

Ә. НҰРШАЙЫҚОВ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНДАҒЫ АВТОРЛЫҚ СУБЪЕКТИВТІЛІК

Бұл мақалада қазақ журналистикасына көп үлес қосқан журналист-жазушы Әзілхан Нұршайықовтың публицистикасындағы авторлық субъективтілік мәселесі қарастырылады. Публицистикалық мақалаларымен қоғамдық пікірге әсер етіп, гуманистік идеяларды қалыптастыруға зор үлес қосқан қаламгер еңбегіне баға беріледі.

Зерттеуіміздің мақсат-міндеті – журналист-қаламгердің журналистік еңбектеріндегі автордың жеке тәжірибесі, көзқарастары, сезімдері, талдаулары мен бағалаулары арқылы берілетін авторлық концепцияны айқындау. Зерттеудің негізгі объектісі – қаламгердің публицистикалық еңбектері, ондағы авторлық таным мен ұстанымдарын айқындау. Журналист-жазушының қоғамдық сипатта жазылған публицистикаларындағы әлеуметтік, қоғамдық мәселелерге автордың көзқарасы мен пікірін білдіру тәсілдері де қарастырылады. Шығарманың тақырыбы мен жанрына қарай автор ұғымы философиялық, әлеуметтік, мәдени, жеке, т.б. аспектілерде танылуы сараланады. Мақалада қаламгердің шығармашылығының тұтастығы мен бірегейлігін тудырып, дара стилін анықтауға қол жеткізетін авторлықтың маңызды аспектілері теориялық және эмпирикалық әдістермен зерттеліп, контекстік тұрғыда талданады. Бұл қаламгер шығармашылығында авторлық субъективтілік пен концепцияның арқарар маңызы зор екенін түсінуге мүмкіндік береді.

Жиырма жылдай журналист қызметін атқарған жазушының журналистік лабораториясына барлау жасалады, «журналист» ұғымы төңірегіндегі пікірлері сарапталады. Өмірлік тәжірибеден өткен журналист-жазушының түйінді ойлары журналистердің кәсіби шеберлігі мен құзыреттілігін нығайтуда маңызды болып табылады.

Журналистикадағы автор субъективтілігі ұғымын Ә. Нұршайықов публицистикасындағы стильдік-жанрлық, көркем поэтикалық даралықпен байланыста алып, контекстік талдаулармен айқындалуы зерттеудің өзектілігі мен жаңашылдығын көрсетеді. Зерттеу барысында, әлемдік және отандық журналистердің публицистикадағы авторлық субъективтілік аспектілері, атап айтқанда, журналистік мәтіндердің мазмұнын қалыптастырудағы рөлі, оның оқырмандар қабылдауына әсері жайында айтқан теориялық түсініктемелерін ұсынуы мақаланың маңыздылығын арттыра түскен.

Түйін сөздер: публицистика, авторлық субъективтілік, автор концепциясы, интерпретация.

S.A. Kalkabaeva*, L.A. Almas, T.M. Kopbayev
Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
*e-mail: sk.61@mail.ru

The author's subjectivity in Nurshaykov's journalism

This article examines the role of authorial subjectivity in the work of Azilkhan Nurshaykov, a writer-journalist who contributed significantly to Kazakhstani literature and journalism. The scientific aspect of A. Nurshaykov's journalistic activity, which had a large impact on public opinion and played an essential role in the development of humanistic concepts, is discussed.

The study's goal is to describe the author's concept in journalistic works based on personal experience, perspectives, feelings, analysis and evaluation. The primary focus of the research is the author's publicistic works, which contain the author's thoughts and opinions. The author's perspectives and approaches to public and societal issues are taken into account in the journalist's profession. The author's notion will be acknowledged in philosophical, social, cultural, personal, and other aspects depending on the work's subject and genre. The study examines theoretical and empirical methodologies, as well as contextually analyzing essential characteristics of authorship that contribute to the integrity and uniqueness of a journalist's work and determine individual style. This helps readers comprehend the concept of authorship in a journalist's work.

The paper investigates the journalistic laboratory he worked in for nearly two decades and analyzes his perspectives on the concept of journalist. A writer-journalist's viewpoint based on life experience is

The study's relevance and innovation stem from the development of contextual analyses that connect the author's subjectivity in journalism with the stylistic-genre, creative, and poetic characteristics of A. Nurshaykov's works. The article's value is additionally boosted by providing theoretical explanations of features of authorial subjectivity of international and domestic journalists, including the role of journalistic texts in content production and their influence on reader perception.

Key words: publicism, author's subjectivity, author's concept, interpretation.

С.А. Калқабаева*, А.А. Алмас, Т.М. Копбаев

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: sk.61@mail.ru

Авторская субъективность в публицистике А. Нуршаихова

В статье анализируется роль авторской субъективности в творчестве известного писателя и журналиста Азильхана Нуршаихова, внесшего значительный вклад в развитие казахстанской литературы и публицистики. Дается научная характеристика публицистической деятельности А. Нуршаихова, оказавшей значительное влияние на общественное мнение и развитие гуманистических идей.

Цель исследования – изучить алгоритмы выражения авторской концепции в публицистических произведениях журналиста, передающиеся через личный опыт, взгляды, чувства и оценки автора. Основным объектом исследования являются публицистические произведения Азильхана Нуршаихова, выявляющие мнение и позицию автора по актуальным вопросам современности. Рассматриваются авторские подходы к общественной и социальной проблематике в журналистских текстах. В соответствии с тематикой и жанром произведения, авторская концепция формализуется в философском, социальном, культурном, личностном и других аспектах. В статье представлены результаты теоретического и эмпирического методов исследования, контекстуально анализируются ключевые аспекты авторства, создающие целостность и уникальность литературного творчества журналиста, определяющие индивидуальный стиль и позволяющие читателям понять концепцию автора в творчестве журналиста.

Авторы также представили результаты исследования творческой лаборатории А. Нуршаихова, взгляд автора на задачи и миссию журналистики, которой он отдал почти четверть века. Жизненный опыт, наблюдения и размышления писателя представляют важный и ценный материал для формирования молодых журналистов, роста компетентности и профессионализма сотрудников СМИ.

Актуальность и новизна исследования заключается в создании контекстуальных анализов, связывающих авторскую субъективность в публицистике со стилистико-жанровой, художественно-поэтической особенностями произведений А. Нуршаихова. Значимость статьи также заключается в предоставлении теоретических объяснений аспектов авторской субъективности мировых и отечественных журналистов, в частности, роли журналистских текстов в формировании контента, его влияния на восприятие читателей.

Ключевые слова: публицистика, авторская субъективность, авторская концепция, интерпретация.

Кіріспе

Қазақстанның халық жазушысы Әзілхан Нұршайықовтың шығармашылығының бір саласы публицистика болғаны мәлім. Баспасөз қызметінің барлық сатыларынан өткен қаламгер публицистиканың негізгі жанрларының көптеген түрлеріне қалам тартты. Әлемде, елде немесе аймақта болып жатқан оқиғалар мен құбылыстар туралы мақала, бас мақалалардан бастап, очерк-интервью, хабарлар, корреспонденция, этюд, суреттеме, жазбалар фельетон, рецензия, сын т.б. жазды. Журналистік қызметті атқара жүріп, қызықты да танымал тұлғалармен сұхбаттар жүргізу нәтижесінде әдеби-публицистикалық

сипаттағы деректі әңгімелер, очерк, сұхбат, эссе, естелік, интервью сияқты газет-журнал жанрларының бәріне ерінбей-талмай қалам тартып, қаламын шыңдай түсті. Зерттеуімізде публицистика мен әдебиеттің қай жанрында жазса да тақырып тандау, оны өңдеу тәсілдері, баяндау стилі, белгілі бір тілдік және көркемдік әдістерді қолдануы жағынан даралығы айқындалып тұратын, ірі жазушы бола тұра журналистикадан қол үзбеген Ә. Нұршайықовтың публицистика жанрында жазған еңбектерінде көрініс алған авторлық субъективтілік мәселесін қарастыруды басты зерттеу объектісі етіп алдық. Өйткені журналист-жазушы Ә. Нұршайықов публицистикасындағы авторлық субъективтілік

– бұған дейін зерттелмеген әрі қазіргі журналистикада өзекті тақырыптардың бірі. Шығармашылығына даралық пен тереңдік, сонылық пен құндылық сипат үстеп тұрған авторлық субъективтіліктің бой көрсетуін Ә.Нұршайықов публицистикасындағы қаламгерлік мұрат пен ұстаным, көркемдік таным мен эстетикалық талғам мәселелерімен байланыстыра зерттеп, пайымдау тақырыбымыздың өзектілігі мен маңыздылығын арттыра түседі.

Зерттеуіміздің мақсат-міндеті – журналист-қаламгердің публицистикалық еңбектеріндегі автордың жеке тәжірибесі, көзқарастары, сезімдері, талдаулары мен бағалаулары арқылы берілетін авторлық таным мен ұстанымдарын айқындау. Журналист-жазушының қоғамдық сипатта жазылған публицистикаларындағы әлеуметтік, қоғамдық мәселелерге автордың көзқарасы мен пікірін білдіру тәсілдерінде қарастыруымыз мақсат-міндеттерімізді айқындай түседі.

Қаламгердің шығармашылығының тұтастығы мен бірегейлігін тудырып, дара стилін анықтауға қол жеткізетін авторлықтың маңызды аспектілері теориялық және эмпирикалық әдістермен зерттеліп, контекстік тұрғыда талданады. Бұл оқырмандарға қаламгер шығармашылығындағы автор концепциясын түсінуге мүмкіндік береді. Ә. Нұршайықовтың журналистік лабораториясына барлау жасалып, «журналист» ұғымы төңірегіндегі пікірлері сарапталады. Өмірлік тәжірибеден өткен журналист-жазушының түйінді ойларының мәнін ашу журналистердің кәсіби шеберлігі мен құзыреттілігін нығайтуда маңызды болып табылатыны анық.

Шығармашылық қызметінің құрамдас бөлігі болып табылатын авторлық субъективтілік жазушының ішкі дүниесінің, көзқарасының, жеке сенімінің, тәжірибесінің, эмоциясының оның шығармасына әсерін білдіреді. Бұл тұжырымдамалық негіз авторға өз шығармашылығын бағдарлауға, сонымен қатар идеяларды жеткізу мен дамытуда тұтастық пен жүйелілікті қамтамасыз етеді. Сайып келгенде, авторлық субъективтілік оқырмандар үшін шығарманың құндылығы мен маңызын анықтайтын негізгі элемент болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Публицистикада автордың субъективизмі өзі қарастырып отырған оқиғаларға, құбылыстарға, проблемаларға немесе идеяларға

жеке көзқарасы арқылы көрінеді. Автордың өз пікірінсіз немесе ықпалынсыз ақпаратты беруге ұмтылатын объективті журналистикадан айырмашылығы, авторлық субъективтілігі бар публицистика эмоциялардың, жеке сенімдердің болуына, оқиғаларды автордың жеке тәжірибесі мен көзқарасы призмасы арқылы түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл тәсілді оқырмандардың эмоционалды реакциясын тудыру, тақырыптардың маңыздылығын көрсету, сонымен қатар талқыланатын мәселелер бойынша өз ұстанымын білдіру үшін аса қажет. Дегенмен, бұл ретте автордың субъективтілігі біржақтылық, фактілерді бұрмалау немесе қарастырылып отырған мәселенің әртүрлі аспектілерін толық көрсетпеу сияқты ниеттен туындамауы керек. Журналистика әлемінің көрнекті қайраткері Боб Вудворд айтқандай, «Журналистикада объективтілік пен субъективтілік арасында әрдайым шиеленіс орын алған. Бейтараптыққа қанша ұмтылсақ та, біздің біржақтылығымыз бен көзқарастарымыз журналистикамызға әсер етеді» (Bob Woodward, 2013). Жақсы журналист жеке авторлық субъективтілік пен объективтілік арасындағы тепе-теңдікке ұмтылады, әртүрлі көзқарастарды қарастырады және ақпаратты оқырмандарға өзіндік қорытынды жасауға мүмкіндік беретіндей етіп ұсынады. Канадалық журналист Наоми Клейнде: «Пікір журналистикасы субъективті көзқарастар бойынша өрбіген. Әңгіме тек объективті фактілерден гөрі перспективалар мен интерпретацияларды ұсынуда» (Klein, 1999), – деген пікір айтады. Баспасөз бостандығы мәселелеріне баса назар аударған танымал американдық журналист Гленн Гринвальд болса былай дейді: «Журналистикадағы объективтілік идеал болғанымен, толық бейтараптық мүмкін емес. Біздің ортамыз, тәжірибеміз және құндылықтарымыз ақпаратты қабылдау және жеткізу тәсіліне әсер етеді» (Glenn Greenwald, 2011). Осы айтылған мәселелер төңірегінде көсемсөзді зерттеген қазақ ғалымдары да өзекті ойлар айтқан. Профессор К. Қамзин «Қазақ көсемсөзі жанрларының кемелдену үдерісі» монографиясында (Қамзин, 2009) «көсемсөз мәтіндеріне кең тынысты, еркін ойлы қағидалық пайымдаулар қажет» екендігін айтады. Жоғарыда айтылған дәйексөздер автор субъективтілігінің әр түрлі аспектілерін, соның ішінде олардың автор шығармаларына ықпалын, өз сезімдері мен тәжірибелерін, мәтіндерді жасау мен түсіндіруге қатынасын білдіреді.

Журналистика үшін автор ұғымы аса маңызды. Автор ұғымы шығарманың негізгі

идеясын ғана емес, оны жүзеге асыру тәсілдерін, зерттеу әдістерін, таңдаған стилін, жалпы мақсаты мен күтілетін нәтижесін де қамтиды. Ол тақырып төңірегіндегі автордың ішкі дүниесін, дүниетанымын, көзқарасы мен түсінігін бейнелейді.

Авторлықтың маңызды аспектілері қаламгердің шығармашылық процесі мен стилін анықтайтын авторлық субъективтілік пен автор концепциясы болып табылады. Осы екі ұғымның арасындағы байланыс – автордың субъективтілігі автор концепциясын қалыптастыратындығында жатыр. Яғни автордың жеке тәжірибесі, көзқарастары, наным-сенімдері оның жазуға деген жалпы көзқарасы мен шығармаларында білдіргісі келетін идеяларының негізін құрайды. Бұл оқырмандарға автор мен оның шығармашылығын жақсы түсінуге мүмкіндік береді, сондай-ақ оның шығармашылығының тұтастығы мен бірегейлігін қамтамасыз етеді.

Журналист-жазушылар ақпарат туралы баяндап қана қоймай, онда өз дауысын, өз интерпретациялары мен талдауларын береді. Олар оқиғаларды, тақырыптарды, мәселелерді зерттейді, талдайды, сипаттайды. Ал олардың публицистикалық мақалалары қоғамдық пікірге әсер етіп, пікірталастарды қалыптастыра алады.

Әр автордың бірегейлігі тақырыптарды, бейнелерді, стильдерді таңдау, материалды өңдеу арқылы көрінсе, автордың концепциясы шығармаларының негізінде жатқан идеясы мен пайымдауларынан байқалады. Автор ұғымы адамгершілік, философиялық, саяси немесе эстетикалық аспектілерді қоса алғанда, идеялардың кең ауқымын қамтуы мүмкін.

Алғашқы шығармашылық қызметін журналистикадан бастаған Ә. Нұршайықовтың осы саладағы жұмысы оның көптеген кітаптарына негіз болды. Атап айтсақ, «Алыстағы ауданда» (1956), «Жер туралы жыр: очерктер» (1974), «Автопортрет» (1977), «Мен журналистпін» (1977), «Екі естелік» (1985), «Жамбылға хат: Әскери естеліктер» (1996), «Өмір өрнектері: Әдеби күнделіктер» (2000) т.б. кітаптары публицистикалық сипаттағы еңбектер. Осы кітаптардағы публицистикалық шығармаларды басқа әдеби жанрлардан өзгеше ететін бірқатар ерекшеліктер бар. Мақаламызда «журналистиканың қарт сарбазы» болып өмірден өткенше қаламын тастамаған Ә. Нұршайықовтың журналистикалық қызметін басты назарға алдық. Қаламгердің публицистикалық еңбектерін негізгі зерттеу объектіміз етіп алатырып, авторлық таным мен ұстанымдарын

айқындауды мақсат еттік. Журналист-жазушының қоғамдық сипатта жазылған публицистикаларында әлеуметтік, қоғамдық мәселелерге өз көзқарасы мен пікірін білдіру тәсілдеріне зер салдық. Шығарманың тақырыбы мен жанрына қарай автор ұғымы философиялық, әлеуметтік, мәдени, жеке, т.б. аспектілерде танылу жағын қарастырдық. Журналистік тәжірибе мен шеберлік жайындағы автордың түйінді ойлары мен пайымдауларын да назардан тыс қалдырмауға тырыстық. Журналист-қаламгердің публицистикасының бөлінбес бір бөлшегіне айналған авторлық субъективтілікті жан-жақты қарастыру зерттеуіміздің жаңашылдығы болып табылады. Қаламгердің журналистік шеберлігін, публицистикасындағы авторлық субъективтіліктің көрініс алуын айқындауда талдау, саралау, бағалау, пайымдау, контекстік талдау әдістерін қолдандық. Зерттеуімізде алға қойған мақсат-міндеттерімізге қарай Ә. Нұршайықов публицистикасын мынадай аспектілер негізінде зерттеуді мақсат еттік:

- қаламгердің журналистік қызметіне баға беру;
- автор публицистикасының тақырыптық-идеялық, жанрлық, стильдік ерекшеліктерінің мәнін ашу;
- публицистикасындағы авторлық субъективтіліктің көрініс алуын айқындау;
- автор ұғымының адамгершілік, философиялық, саяси немесе эстетикалық аспектілеріне түсінік беру;
- авторлық субъективтілік пен автор концепциясын контекстік талдаулармен тұжырымдау.

Әдебиеттерге шолу

Зерттеу мақаламызда қазақ журналистикасының алып тұлғасы Әзілхан Нұршайықовтың «Жер туралы жыр: очерктер», «Ауыл адамдары» очерктер топтамасы, «Мен журналистпін», «Алыстағы ауданда», «Жомарт өлке», «Ертіс жағасында» сияқты публицистиканың көптеген жанрында жазған еңбектері жинақталған Ә. Нұршайықовтың «Таңдамалы шығармаларының он томдығы» (Нұршайықов, 2005: Т.4, Т.7), «Екі естелік» (1985), «Жамбылға хат: Әскери естеліктер» (Нұршайықов, 1996), «Өмір өрнектері: Әдеби күнделіктер» (2000) т.б. публицистикалық сипаттағы кітаптарын зерттеу нысанына алдық. Журналист-жазушы Ә. Нұршайықовтың журналистика саласындағы қызметі мен еңбектері туралы жазылған әдебиеттер (Әйгілі Әзаға, 2012),

т.б. ғылыми мақалалар басшылыққа алынды. Әзілхантанушы ғалымдар С. Қалқабаеваның «Көркем шығарма поэтикасы» (Қалқабаева, 2021), «Әзілхан Нұршайықов прозасындағы адамгершілік ізденістер» (Қалқабаева, 2004) монографиялары мен М. Тоқтағазиннің «Заманасөз заңғары» (Тоқтағазин, 2022), Ә.Нұршайықов шығармашылығындағы деректік негіз бен көркемдік сипат» (Тоқтағазин, 2012) кітаптары, Р. Тұрысбектің «Әзілхан Нұршайықовтың шығармашылық мұрасы» (Тұрысбек, 2005) еңбегі, журналист-жазушының шығармашылығына арналған конференция материалдары (Әзілхан Нұршайықов және қазақстандық журналистиканың өзекті мәселелері» республикалық ғылыми конференциясы материалдарының жинағы, 2013; Әзілхан Нұршайықов және журналистика мен әдебиеттанудың өзекті мәселелері, 2022) да негізге алынды. Мақалада журналист-жазушының публицистикасындағы авторлық субъективтілік сөз етілгендіктен осы мәселеге қатысты әлемдік және отандық журналистердің ой-пікірлері де қамтылды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қазақ әдебиеті мен журналистикасы тарихында құнды шығармаларымен орын алған жазушы-журналист Әзілхан Нұршайықов тұлғалық болмысы мен журналистік лабораториясы әлі де зерттеуді қажет ететін өзектілігін жоймайтын тақырып. Алғашқы шығармашылық қызметін публицист ретінде бастаған қаламгердің осы салада жазған еңбектерінің қамтыған тақырыптары саналуан, стильдік-жанрлық құрылымдары да дара сипатқа ие.

Жиырма жылдай уақытын журналистикаға арнаған Ә.Нұршайықов Семей облыстық «Екпінді» (қазіргі «Семей таңы») газетінде әдеби қызметкер, тілші «Қазақстан пионерінде» бөлім меңгерушісі болады. Журналист ретінде қалыптасуына игі ықпал еткен «Социалистік Қазақстанда» он бес жылдай қызмет істеп әдеби қызметкер, меншікті тілші, жауапты секретарьдың орынбасары, бөлім меңгерушісі, редактордың орынбасары баспалдақтарына көтеріледі. Сондай-ақ Павлодар облыстық «Қызыл ту» газетінде редактор, «Қазақ әдебиетінде» бас редактор, тағы да төрт жылдай Қазақ Совет Энциклопедиясында редакция меңгерушісі болған. Журналистикалық мектептің барлық сағыларынан өткен жазушы мақала, очерк, фельетон, эссе, рецензия,

хат, суреттемелер, корреспонденция, хабарлар сияқты ұсақ-ірілі жанрлардың бәріне қалам тарта жүріп, журналистік еңбектің қыр-сырын жетік меңгерді. Бұны журналист-жазушының «Мен журналистпін», «Журналист лабораториясы» атты еңбектерінен қанық білеміз. Ең алдымен өзін «мен журналистпін» деп есептейтін жазушының «жақсы жазушының бәрі журналист бола бермейді», «жақсы журналист жазушы» деп айтқан сөздерінен осы мамандықты аса құрмет тұтқанын көреміз.

Кезінде ҚазМУ-дың журналистика факультетінің студентінің қойған сұрақтарына жауабында, журналистің бойында табылуға тән қасиеттер «...елгезек, қарапайым, кішіпейіл, адамдармен жанашқыш, жұғысқыш, ерінбейтін еңбекшіл, ұстамды, көнтерлі, жазғыш, айтқыш, ақылды азамат болу керек» (Нұршайықов, 2005: 303), – деген екен.

«Журналист» ұғымы мен оған қажетті қасиеттерге практик журналист ретінде түсінік берген қаламгердің ой-толғамдары теоретик-ғалымдардың тұжырымдарынан кем емес. Өмірден түйген пікір-түйіндерін ерінбей параққа түртіп кеткен абыз Әзағанның журналист, газет, тілші, редакторлар туралы мақал-мәтелдері де жеткілікті. Енді соларға зер салып көрелік: «Жақсы журналист жанашыл келеді», «Жаңалықты сезгіш журналист – журналист, Жаңалықты сезбейтін журналист – формалист», «Шын асылды тот баспайды, Шынайы журналист шоқ баспайды», «Талантсыз журналист – тиексіз домбыра», «Басқаның алдында бір кітап жатса, Журналистің алдында екі кітап жатады. Біреуі – жазылған кітап, екіншісі – өмір», «Журналист болсаң – жасқаншақ болма. Жақсы жазсаң да мақтаншақ болма», «Жас журналист жасқаншақ, Зердесіз журналист мақтаншақ. Қаламсыз журналист қарусыз солдатпен тең» т.б. (Нұршайықов, 2005: 166-170)

Қанатты сөзге айналып кеткен Ә. Нұршайықовтың осы мақал-мәтелдерінде журналистердің өз саласында игілікті іс істеу үшін қажетті практикалық дағдылардың кең спектрін қамтығандығын байқаймыз. Соның ең маңыздысы – кәсіби мінез-құлық қағидаларын сақтау туралы айтқан ой-түйіндері. Мысалы, «Жақсы тілші – жақсылықты көреді, Жаман тілші кемшілікті ғана тереді», «Жақсы тілші адамды құрметтейді, Жаман тілші сиырды суреттейді», «Жақсы тілші жайдарланып келеді, Жаман тілші айбарланып келеді», «Мылжың тілшінің сұрағы таусылмайды», «Тілші біреуге мінгесіп жүреді, Қалың жұртпен тілдесіп жүреді», «Екі тілші

тату болса, Бірін-бірі қиыспайды. Екі тілші араз болса, Бір қалаға сиыспайды» (Нұршайықов Ә. 2005, 170-172), т.б. Журналистикада этика маңызды рөл атқаратынын күнделікті өмірде көріп жүрміз. Журналистер өз кәсібінің әдеп кодексін қатаң ұстануға тиіс. Себебі журналистер қоғамдық пікірге ықпал етеді және көпшілік халықтың оқиғалар, адамдар және жалпы әлем туралы түсінігін қалыптастырады. Қайраткер журналистің «Журналист аузынан шыққан сөз жалпақ жұртқа жария болады» деуі де рас. Бұл қағидаттарды ұстану журналистерге өз жұмыстарын жауапкершілікпен және әдептілікпен орындауға көмектеседі, өз кезегінде ақпараттандыру көзі ретіндегі журналистикаға қоғамның сенімін сақтауға ықпал етеді.

Баспасөз қызметінде жүріп қатардағы тілшіден редакторға дейінгі баспалдақтарға көтеріліп, көкейіне түйгендерін жазып жүрген еңбеккер журналист-жазушының пайымдаулары күні бүгінге дейін мәнін жоймағаны анық. Өйткені онда журналист лабораториясының қыр-сырын жан-жақты тануға, түсінуге мүмкіндік беретін ойлар көп. Өмір бойы журналистік қызметтен шет қалмаған Ә. Нұршайықовтың журналистік еңбектері мен заманасөз мұраларын жұртшылыққа жеткізу мақсатында ізденістер жасап жүрген журналист-ғалым Мұратбек Тоқтағазин айтқандай, «Әзағанның өмір жолында журналистикадан сырт кеткен тұсты көрмейсің. Ол шын мәнінде қылышын қынабында нық ұстаған батырдай дайын жүретін қалам иесі» (Тоқтағазин, 2022, 9).

Өз заманының әлеуметтік-рухани мәселелері жайында ой қозғап, оған өз көзқарасы мен сезімін білдіру еркіндігі – Ә. Нұршайықов публицистикасына тән даралық. Очерк, естелік, сұхбат, эссе, күнделік, хат сияқты жанрларда жазғандарының көркем проза деңгейіне көтерілуінің басты тетігі автор субъективтілігінде болса керек. Автор мәтінді ажарлап әрі әсерлі ете отырып, өзінің көңіл-күй, эмоцияларын, пікірлері мен бағаларын айқын, ашық көрсете алады. Әсіресе, Әзағанның интервьюлері мазмұнды да әсерлі. «Менің журналистік жолым», «Интервью» сұхбаттарында осы газет жанры туралы көп мәліметтер айтады. «Интервью – публицистиканың оқырман қызыға, құныға оқитын жанрының бірі. Егер газет бетінде бірнеше жанр жауандап тұрса, мен өзім алдымен интервьюге көз салар едім <...> Интервью қойылатын сұрақ пен оған берілетін жауаптың нақтылығымен қызықты» (Нұршайықов, 2005: 9), – деп автор ой-пікірін ашық мәлімдейді. Ин-

тервью алушы әңгімелесетін адамына жұрттың назарын аударатын ең қажетті сұрақтарды қоюға, жауапты да шұбалаңқы етпей ықшам түрде жариялағаны жөн деген кеңес береді. Көбіне жай мақала түрінде беріліп жататын фактілер интервью түрінде берілсе, оқырман санасына сіңімді болар еді деген ұсынысын да айтады.

Жанрлық ізденіске көп барған Ә. Нұршайықов интервью-очерк сынды заманасөздің түріне де қалам тартқан. Публицистика жанрын зерттеуші ғалым, профессор Б. Жақып: «Ә. Нұршайықов қазақ очеркінің диалогқа құрылған түрін қалыптастырды. Оның «Коммунист туралы сөз», «Партиялық тапсырма» очерктерінен бастап, «Ақиқат пен аңызға» дейінгі шығармашылық жолы – соның дәлелі» (Жақып, 2004: 263), – деп журналист-қаламгердің очерк жанрындағы тың ізденістеріне оң баға береді. Ә. Нұршайықовтың «Шопан туралы сөз», «Директор» интервью-очерктері де сұхбаттасу түрінде жазылған.

Очеркте де басқа да көптеген әдеби формалардағыдай субъективтілік маңызды рөл атқарады. Очерк – автордың өз ойларын, көзқарастарын, сезімдерін білдіру еркіндігі бар жанр. Очерктің осындай мүмкіндігін автор басты қаһармандарының тұлғалық болмысын танытуда кеңінен пайдаланған. «Шопан туралы сөз» очерк-интервьюінде екі мәрте Социалистік Еңбек Ері Жазылбек Қуанышбаевтың «Жазылбек мектебі» жайындағы мәліметті депутат Айтбай Назарбековты сөзге тартып баяндау тәсілімен жазған. Бұндай очерк-интервью оқырманға мәтіндегі айтылған ақпараттар мен тұлғаны тереңірек тануға мүмкіндік берген. Жазушының осындай тәсілін «Директор» интервью-очергінен де көреміз. Автор кейіпкеріне тек қасаң сұрақтар ғана қойып отырмай, өз тарапынан айтылатын мәліметтермен, көзқарас, тұжырымдарымен, сипаттауларымен толықтырып отырады. Тозығы жеткен ауылдың әлеуметтік-тұрмыстық жағдайын жақсартуға жиырма жылдай қызмет етіп, көп еңбек қосқан Екі рет Еңбек Қызыл Ту және Октябрь Революциясы ордендерімен наградталған К. Мұсажановпен сұхбатындағы автордың мына суреттеуіне назар аударайық: «Автор: Ауылдың айналасы шаңы шыққан тақыр болушы еді. Жер жарылып, әжім басқан кәрі кісінің бетіндей айғыз-айғыз болып жататын. Ол жарықтарға жылан мен кесірткелер тығылатын. Біз, ауыл балалары, ол жарықтардың үстінен жанымыз қалмай жүгіріп өтетінбіз. Сәл бөгелсек аяғымызды жылан шағып алады деп қорқатынбыз Ауыл

үйлерінің айналасынан қылтиған бір тал қылтанақ көрінбейтін... Қ. Мұсажанов: Ал енді әр үйге су сылдырап келіп тұрады. Әр үй асты газбен пісіреді. Әр үйдің іргесінде жайқалған бау-бақша бар. Совхоз адамдары өз үйінің іргесінде өсіріп, қысы-жазы қауын-қарбыз, овощ, картоп жейді» (Нұршайықов, 2005: 330). Осындағы сұхбат автордың оқырманға білдіргісі, жеткізгісі келетін мақсат-міндеттерді және негізгі тұстарды айқындайды. Оқырманға автордың негізгі ойлары мен идеялары мәтінде нақты тұжырымдалып, дәйекті түрде жасалып отырғаны маңызды.

Журналистикаға сұхбат, очерктен, мақала, репортаж, эссе сияқты көптеген жанрлар кіреді. Бұл жанрлардың негізгі принциптері мен ерекшеліктерінде біршама өзгешеліктер болғанымен, жалпы ортақ сипаттары бар. Ең бастысы, журналистік мәтіндер объективтілік пен фактуальдылыққа негізделе отырып, авторлық пікір, талдау мен бағалаулармен жандануға тиіс. Автор мәтіннің кімге арналғанына, мақсатына, жанрына байланысты стилі мен эмоционалды бояуды таңдайды. Әрине, әр жанрдың өзіндік ерекшелігі бар. Мысалы, эссе неғұрлым жеке және рефлекторлық болуы мүмкін, мақала неғұрлым танымдық және аналитикалық болуы мүмкін, ал репортаж неғұрлым объективті және фактологиялық болуы мүмкін.

Дерек, факт, документ жансыз материал ғана іспетті, ал суреткер журналист оған жан бітіруге тиіс. Онсыз мақсат-мұратына жетпейді, танымдық деңгейге көтеріле алмайды. Осы тұста неміс ақыны Иоганн Вольфганг Гетенің: «Әрбір автор өз шығармаларында өзін қандай да бір жолмен суреттейді, тіпті оның еркі қарсы болса да», (Göte, 1833), – деген сөзі еске оралады. Өмірдің шикі материалы мен шындық арасындағы алыс жолды жүріп өту үлкен парасат пен шеберлікті, талант пен талғамды қажет етеді. Біз қарастырып отырған Ә. Нұршайықов – журналистік жанрдағы жазған шығармаларында өмірлік деректерге көркемдік сипат дарытып, эмоционалды реңк беріп әрлендіре алған қаламгер. Жазушы жалпы шығармашылығындағы деректілік негізді қарастырған ғалым Мұратбек Тоқтағазин былай деп жазады: «Әзілхан Нұршайықов шығармашылығындағы атап көрсетерлік ең басты ерекшелік – қаламгер туындыларының барлығы дерлік нақты деректерден тамыр тартып, нәр алып жатады. Осындай өзіндік өзгешелігімен де шынайы әрі тартымды. Өйткені Әзағаң кейбір әріптестеріміз тәрізді жалқаулыққа салынып, сүреңсіз, жансыз цифр-

рларды мұрнынан тізіп, орынды-орынсыз самсатып қоймайды. Бұл әрине, жазушы цифрлар мен фактілерді қолданғанда оның әрқайсысы орын-орнымен нақты бір ой-идеяға қызмет етіп, соның құрамдас бөлшегіндей болып тұрады» (Тоқтағазин, 2012: 19).

Ә.Нұршайықов публицистикасындағы деректік негіздің діңгегі мықты болды. Ұлы Отан соғысының ардагері болған қаламгер майдан шебінде жүрген жылдары күнделік жазуды тастамаған. Бұл тарихи нақтылыққа және соғысқа қатысқандар жөнінде мағлұматтар алуға таптырмас мәлімет болғанын аңғару қиын емес. От пен оққа оранып жүріп жазылған мына жолдар соғысты көз алдыңызға әкеледі: «25. 10. 1942 ж. Таңертеңгі сағат 8-ден кешкі 5-ке дейін жабық позицияда фашистердің алдағы деревнядағы бекінісіне үздіксіз оқ аттық. Бір сағат тыным тапқанымыз жоқ. Менің бірінші зеңбірегімің жалғыз өзі 203 снаряд шығарды. Сонда біз бүгін фашистерге ыстық снарядтан 1624 килограмм сәлемдеме жіберіппіз. Бұл 1,5 тоннадан асады. Ал батареяның қалған үш зеңбірегі аз дегенде үш тонна снаряд атты. Сонда біздің 2-батарея фашистермен шайқастың алғашқы күні төбесіне 4,5-5 тонна снаряд төкті. Бұл аз шаруа емес. Қай кездерде зеңбірек стволы қып-қызыл болып, отқа салған темірдей қызарып кетеді. Қол тигізуге болмайды. Әзірше бізден шығын жоқ. Кешке қарай алғы шептегі 3-батареяның взвод командирі Көшековтің өлгенін, бір зеңбірек көздеуші мен бір затвор ашушының жаралы болғанын естідік». (Нұршайықов, 1996: 123)

Кіші сержант Ә. Нұршайықов – соғыс жағдайында өзін жан-жақты қатал тәртіпке көндіре білген, жаумен екі қаруымен, зеңбірегі әрі қаламымен, күрескен қаламгер. Майдандағы қазақ тілінде шығатын «Сталин үшін, алға!» атты әскери газетте тілшілік қызмет атқарып, мақала, өлеңдерін жариялап тұрған. Журналист ретінде ол Ұлы Отан соғысының батырлары Махмет Қайырбаев, Мәлік Ғабдуллин, Мәншүк Мәметова, Төлеген Тоқтаров тәрізді батырлардың Отан қорғау жолындағы әскери ерліктерін, Ыбырай Жақаев, Жазылбек Қуанышбаев, Күләй Шарбақбаев, Ділдәш Итбасова сияқты Еңбек ерлерінің бейбіт өмірдегі қарапайым қаһармандық істерін, жаза отырып, баспасөз арқылы жас ұрпақтың тәрбие ісіне мол үлес қосып отырды. Аты аңызға айналған қазақ батыры Бауыржан Момышыұлы туралы жазылған сұхбаттары да роман болып жазылмас бұрын баспасөзде жарияланды. Өзімен бірге соғыста болған академик С.Бәйшев және

соғыста батырлықтың үлгісін көрсеткен Ыбырайым Сүлейменов пен Мәншүк Мәметовалар жайлы «Невель түбінде», Махмет туралы «Батырдың өмірі», майдандас болған жолдастарының ерліктері ізімен жазылған «Боздақтары», т.б. майдан жазбалары – бәрі де тарихи деректер, құжаттар негізінде жазылған дүниелер. Жазушыда фактілер, деректер, құжаттар негізінде жазу стилінің орнықты қалыптасуының сыры әдебиетке очеркист, публицист ретінде келуінде.

Оқырманға публицист, очеркист ретінде танылған Ә. Нұршайықовтың көптеген прозалық көркем туындысы очерктері негізінде туындаған. Атап айтсақ, 1963 жылдың он жетінші қарашасында «Социалистік Қазақстан» газетінде жарияланған «Менің майдандас досым» атты очеркі «Махаббат жыры» повесіне, ал 1968 жылы «Жұлдыз» журналының екінші санына жарияланған «Азамат сыры» очеркі «Ғажап адам» повесіне айналды. Ерлігімен ел аузында аты аңызға айналған халық батыры, гвардия полковнигі Бауыржан Момышұлы туралы жазылған «Ақиқат пен аңыз» романдialogының тууына «Жұлдыз» журналының тапсырмасы түрткі болғандығын автордың «Ақиқат пен аңыз» қалай туды?» деген мақаласынан білеміз. Сауал мен жауап түрінде жазбақ болған интервью-очеркі болашақ романның жанры мен стилін айқындап берді. Шығарманың деректілік стильмен сұхбат түрінде жазылуы оны деректі көркем роман-сұхбат деп атауымызға толық мүмкіндік берді. Сұхбат түрінде кең көлемді эпикалық шығарма жазу – Ә. Нұршайықовтың әдебиет жанрына салған дара соқпағы болды. (Қалқабаева, 2019: 24-25) Сонымен қатар шығармада автор тарапынан баяндалып, расталатын фактілер мен оқиғалар көптеп кездеседі. Сұхбаттасу барысында айтылғандардың бәрін рас дей бермейді, фактілер келтіріп, құжаттармен растап, Бауыржан көзқарасын ескеріп отырады. Автор осылай тасада тұрып, кейіпкер әңгімесінің ауанын өз мақсатына қарай бағыттап отырып, журналист мәдениеті мен этикасының жоғары үлгісін танытады. Авторлық сана жеке дара көрініс алмай өзге санамен, таным-түсінікпен де әр қырынан сабақтасып, қатарласа көрініс алып жатады. Осы тұста авторлық субъективтілік оның нарраторлық тәсілінен де байқалып жатқанын ескергеніміз жөн.

Ә.Нұршайықов – естелік, күнделік хат жанрларын да көркем проза деңгейіне көтерген жазушы. «Қаламгер және оның достары» эпистолярлық романы, «Өткелдер» роман-

естелігі, әдебиетші қауым күнделік-эпопея деп баға беріп жүрген «Өмір өрнектері» атты әдеби күнделіктері бұған дәлел. Қарапайым өмірлік деректерден мәнді дүние тудыра білетін еңбекқор қаламгердің әскери, тұрмыстық және әдеби күнделіктері өмірінің соңғы жылдарында жеке кітап болып жарық көріп жатты.

1985 жылы қазақтың ұлы жазушылары М.Әуезов пен С.Мұқанов туралы «Екі естелікті» жазса, 2000 жылы Әзілхан Нұршайықов әдебиетімізге бір емес, қатарынан екі тың туындысын алып келді. «Қаламгер және оның достары» атты эпистолярлық романы мен автордың өзі «әдеби күнделіктер» деп атаған «Өмір өрнектерінің» бірінші кітабын оқырманға ұсынды.

Ә.Нұршайықов шығармашылығының мол мұрасы 2005 жылы «Қазығұрт» баспасынан шыққан таңдамалы шығармаларының он томдығында тұтастай жинақталып берілді. Көзі тірісінде әдеби мұрасының шашауын шығармай келешек ұрпаққа жиып-теріп беруі жазушының өз еңбегіне де, ұрпақ алдындағы борышқа да жауапкершілікпен қарауы деп бағалағанымыз абзал.

Қорытынды

Әзілхан Нұршайықовты журналист-жазушы дейміз. Өйткені ол – журналистиканың барлық соқпақтарынан өтіп, публицистикалық мақалаларымен қоғамдық пікірге әсер етіп, гуманистік идеяларды қалыптастыруға зор үлес қосқан қаламгер. Журналист-қаламгер қаламынан туған «Алыс ауданда», «Тың астығы», «Жомарт өлке» сияқты көптеген очерктер жинағының, «Махаббат жыры», «Алтын соқпақ», «Батырдың өмірі», «Мен журналиспін» атты публицистикалық топтамалардың, «Автопортрет», «Жамбылға хат» әскери естеліктер, «Қаламгер және оның достары», «Өмір өрнектері», «Екі естелік» тағы басқа да көптеген кітаптары журналистика мен әдебиет саласында құнды дүниелер ретінде қазақ халқының рухани қазынасына айналды.

Әзілхан Нұршайықовтың публицистикалық еңбектері тақырыбы мен түрі жағынан да әралуан болып келді. Очерк, очерк-интервью, естелік, күнделік, сұхбат, хат, репортаж, хабарлар, корреспонденция, этюд, суреттеме, жазбалар фельетон, рецензия, сын т.т. Журналистиканың көптеген жанрында қалам тарта жүріп, өзіндік дара стилін қалыптастырды. Ондағы өмірлік фактілер, деректер автордың жеке тәжірибесі, көзқарастары, талдау мен бағалауларымен аста-

сып, эмоциялық бояулармен әрленіп отырды. Осылай оның публицистикасында авторлық субъективтілік маңызды факторға айналады. Қорыта айтсақ, Әзілхан Нұршайықовты қазақ журналистикасында авторлық ұстанымдары мен авторлық танымын таныта алған дара журналист-қаламгер, сан қырлы шығармашылық тұлға деп толық айта аламыз.

Әдебиеттер

- Bob Woodward: March 12, 2013. ECSU Arts and Lecture Series
Klein, N. No Logo: 4 December, 1999. Picador USA
Glenn Greenwald. “With Liberty and Justice for Some: How the Law Is Used to Destroy Equality and Protect the Powerful”.
2011. Metropolitan Books
Қамзин К. Қазақ көсемсөз жанрларының кемелдену үдерісі. Монография. – Алматы: Экономика, 2009.- 400 б.
Нұршайықов Ә. Таңдамалы шығармаларының он томдығы. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2005. Т.4. – 416 б.
Нұршайықов Ә. Таңдамалы шығармаларының он томдығы. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2005. Т. 7. – 384 б.
Нұршайықов Ә. Жамбылға хат: Әскери естеліктер, – Алматы, 1996. – 214 б.
Әйгілі Әзаға. Естеліктер мен эсселер. Құрастырушы М.Токтағазин – Астана: Фолиант, 2012. – 552 бет.
Қалқабәева С. Көркем шығарма поэтикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 234 б.
Қалқабәева С. Әзілхан Нұршайықов прозасындағы адамгершілік ізденістер. – Алматы: Қазығұрт, 2004. – 168 б.
Токтағазин М. Заманасөз заңғары. – Астана, 2022. – 144 б.
Токтағазин М. Деректілік пен көркемдік. – Алматы: Арна, 2012. – 192 б.
Тұрысбек Р. «Әзілхан Нұршайықовтың шығармашылық мұрасы». – Алматы, 2005. – 274 б.
Әзілхан Нұршайықов және қазақстандық журналистиканың өзекті мәселелері» республикалық ғылыми конференциясы материалдарының жинағы. – Астана. 27 қыркүйек, 2013 жыл.
Әзілхан Нұршайықов және журналистика мен әдебиеттанудың өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция. – Астана. 14 желтоқсан, 2022 ж.
Жақып Б. Қазақ публицистикасының қалыптасу, даму жолдары. Генезис, эволюция, поэтика. – Алматы, 2002. – 352 б.
Johann Göte. “Poetry and Truth”. Stuttgart, 1833.

References

- Aygili Azaga (2012) Estelikter men esseler. [Famous Azaga. Memoirs and essays]. Astana, Foliant, 552 p. (in Kazakh)
Azilkhan Nurshaikov zhane kazakhstandyк zhurnalistikanyн ozekti maseleleri. [Azilkhan Nurshaiykov and actual problems of Kazakhstani journalism]. Astana, International Scientific-Practical Conference, September 27, 2013.
Azilkhan Nurshaikov zhane zhurnalistika men adebiettanudyн ozekti maseleleri. [Azilkhan Nurshaiykov and actual problems of journalism and literary studies]. Astana, International scientific-practical conference, December 14, 2022.
Greenwald G. (2011) With Liberty and Justice for Some: How the Law Is Used to Destroy Equality and Protect the Powerful. Metropolitan Books.
Johann Göte. (1833) Poetry and Truth. Stuttgart.
Kalkabaeva S.A. (2019) Korkem shygarma poetikasy. [The Poetics of a Work of Art]. Almaty, 234 p. (in Kazakh)
Kalkabaeva S.A. (2004) Azilkhan Nurshaikov prozasyndagy adamgershilik izdenister. [Moral Quests in the Prose of Azilkhan Nurshaikov]. Almaty, Kazygurt, 168 p. (in Kazakh)
Kamzin K. (2009) Kazakh kosemsoz zhanrlarynyn kemeldenu uderisi. [Development process of Kazakh proverb genres]. Almaty, Ekonomika, 400 p. (In Kazakh)
Klein, N. (1999) Picador USA, No Logo: 4 December.
Nurshaikov A. (2005) Tandamaly shygarmalarynyn on tomdygy. [Ten volumes of selected publications]. Almaty, Kazygurt, vol. 4. 416 p. (in Kazakh)
Nurshaikov A. (2005) Tandamaly shygarmalarynyn on tomdygy. [Ten volumes of selected publications]. Almaty, Kazygurt, vol. 7. 384 p. (in Kazakh)
Nurshaikov A. (1996) Zhambylga khat: Askeri estelikter. [Letter to Zhambyl: Military memoirs]. Almaty. 214 p. (in Kazakh)
Toktagazin M. (2012) Derektilik pen korkemdik. [Documentary and artistic]. Almaty, Arna, 192 p. (in Kazakh)
Toktagazin M. (2022) Zamanasoz zangary. [Modern word lawyer]. Almaty, 144 p. (in Kazakh)
Turyzbek R. (2005) Azilkhan Nurshakovtyn shygarmashylyq murasy. [Creative heritage of Azilkhan Nurshaiykov]. Almaty, 274 p. (in Kazakh)
Woodward B. (2013) ECSU Arts and Lecture Series, March 12.
Zhakyp B. (2004) Kazakh publicistikasynyn kalyptasu, damu zholdary. Genезis, evolyuciya, poetika. [Ways of formation and development of Kazakh journalism. Genesis, evolution, poetics]. Almaty, 352 p.

Авторлар туралы мәлімет:

Қалқабаева Сәлима Әбдіраманқызы – (корреспондент автор), филология ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, (Алматы, Қазақстан, e-mail: sk.61@mail.ru).

Алмас Ләйла – докторант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, (Алматы, Қазақстан, e-mail: leilalmas0805@gmail.com).

Темірғали Көпбаев – филология ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, (Алматы, Қазақстан, e-mail: timurgali.kopbayev@kaznu.edu.kz).

Information about authors:

Kalkabaeva Salyma Abdramanovna – (corresponding author), Associate Professor of Al-Farabi Kazakh National University, Candidate (Ph.D.) of Philological sciences, (Almaty, Kazakhstan, e-mail: sk.61@mail.ru).

Almas Laila – is a doctoral student at Al-Farabi Kazakh National University, (Almaty, Kazakhstan, e-mail: leilalmas0805@gmail.com).

Timurgali Kopbayev – Candidate of Philological Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, (Almaty, Kazakhstan, e-mail: timurgali.kopbayev@kaznu.edu.kz).

Келіп түсті: 24 ақпан 2024 жыл
Қабылданды: 28 сәуір 2024 жыл